

Ouderpanel over de toekomst van het secundair onderwijs

Het secundair onderwijs in Vlaanderen: huidige situatie en uitdagingen voor de toekomst

Informatiebrochure

Redactie: Guy Tegenbos

Met de medewerking van het Departement Onderwijs en Vorming (de afdelingen Strategische beleidsondersteuning, Secundair Onderwijs en Leerlingenbegeleiding en Horizontaal Beleid) en het Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen.

Coördinatie Koning Boudewijnstichting: Gerrit Rauws, Tinne Vandensande, Tineke Meyns en Greet Massart

Vormgeving: Pupil
Wettelijk depot: D/2893/2015/38
Oktober 2015

Inhoudstafel

Inleiding en leeswijzer	5
DEEL I Achtergrondinformatie.....	6
Vrijheid van onderwijs	6
Leerplicht.....	7
Structuur secundair onderwijs	7
Hoe zien eindtermen eruit?	10
Wat kost het onderwijs?.....	11
DEEL II Uitdagingen voor het secundair onderwijs.....	12
Vragen voor discussie	12
Sterktes en zwaktes van het secundair onderwijs	13
Bij de beste ter wereld? (Pisa)	14
De peilingstoetsen.....	16
Kansen op de arbeidsmarkt.....	18
Vroegtijdige schoolverlaters.....	19
Studiekeuze.....	21
Onderwijs en samenleving in 2030	22
Wat doet de Vlaamse regering?.....	26
Uitleiding.....	29
Bijlage – Voorbeelden eindtermen.....	30

Wat is de doelstelling van het ouderpanel?

Het ouderpanel bestaat uit een divers samengestelde groep van 24 ouders. Gedurende drie weekends kunnen zij intensief van gedachten wisselen over de centrale vraag: 'hoe kan het secundair onderwijs jongeren voorbereiden op de samenleving van morgen?'. Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits wil de bekommernissen, overwegingen, ideeën en aanbevelingen van geïnformeerde ouders over de toekomst van het SO beter leren kennen en integreren in de beleidsoriëntaties.

Het panel focust op de volgende 2 leervragen:

- Welke kennis/vaardigheden en attitudes zouden jongeren moeten bezitten aan het einde van het secundair onderwijs?
- Hoe zorgen we ervoor dat jongeren tijdens en aan het einde van het secundair onderwijs goede keuzes maken?

Aan het einde van dit leer- en dialoogtraject overhandigt het ouderpanel een eindrapport met bevindingen en aanbevelingen aan de minister.

Inleiding en leeswijzer

Deze brochure is een hulpmiddel voor de groep ouders die deelnemen aan het ouderpanel over de toekomst van het secundair onderwijs. Ze heeft niet de ambitie om volledig te zijn of om de complexiteit van het onderwijsbeleid te schetsen in al haar technisch-wetenschappelijke details. Ze heeft wel de ambitie om iedereen die begaan is met deze problematiek aan het denken te zetten.

In deel I worden enkele cruciale begrippen – de vrijheid van onderwijs, de leerplicht – en de structuur van het secundair onderwijs meegegeven. Er wordt ingegaan op het belangrijkste instrument dat de overheid heeft om de inhoud van het secundair onderwijs aan te sturen, de eindtermen, en er worden concrete cijfers gepresenteerd: hoeveel geld gaat er naar het secundair onderwijs.

In deel II worden de problemen en uitdagingen geschetst die leiden tot de opstart van dit ouderpanel. Daarna wordt ingegaan op onderwijs en samenleving in 2030.

De Koning Boudewijnstichting vindt participatie van ouders aan de besluitvorming over de onderwijs belangrijk. Een inbreng van ouders, gefocust op de toekomst en het jaar 2030, kan erg verrijkend zijn. Om de kwaliteit van de beslissingen te verbeteren door nieuwe perspectieven binnen te brengen. Om beslissingen een breder maatschappelijk draagvlak te geven.

DEEL I Achtergrondinformatie

Vrijheid van onderwijs

De **vrijheid van onderwijs** die in de Grondwet staat, heeft twee betekenissen:

- Iedereen mag een school oprichten (vrijheid van organisatie).
- Ouders mogen een school kiezen voor hun kinderen (vrije schoolkeuze).

Dat basisbegrip uit de Grondwet is erg belangrijk voor de organisatie van ons onderwijs. Het heeft twee betekenissen en heeft verregaande gevolgen. Het meest verregaand gevolg is dat de overheid vrij weinig directe greep heeft op het onderwijs, ze heeft er enkel onrechtstreeks greep op. Heel veel macht ligt bij de scholen zelf, en bij de koepels die zij vormen.

In ons land is het niet de overheid die beslist naar welke school een kind moet. Elders doet de overheid dat vaak wel: wie in gemeente of wijk X woont, moet dan naar school A. Hier **kieszen ouders vrij**, en onze overheid moet zorgen dat ze dit kunnen doen, dat ze een school van hun keuze kunnen vinden.

In enkele steden of regio's is er momenteel een tekort aan scholen; de overheid start dan een noodprogramma voor extra scholen en klassen (vaak 'containerklassen'). Bovendien is de sociale mix in veel steden en gemeenten sterk toegenomen. De scholen weerspiegelen niet altijd de aanwezige leerlingenbevolking. Het inschrijvingsdecreet regelt welke leerlingen voorrang hebben. Het is gebaseerd op het principe van vrije schoolkeuze en de beginselen voor gelijke onderwijskansen.

De vrijheid van organisatie houdt in dat 'iedereen' - burgers, verenigingen, overheden (gemeenten, intercommunales, de Vlaamse overheid) – scholen mogen oprichten. Ze mogen ook 'een strekking' geven aan die school. Als die scholen aan bepaalde voorwaarden voldoen, hebben ze recht op subsidies en personeel, en mogen ze erkende getuigschriften en diploma's uitreiken.

Die voorwaarden hebben betrekking zowel op de materiële omkadering (veilige gebouwen), als op de kwaliteit van het onderricht, de efficiënte organisatie ervan (geen te kleine studierichtingen), en de kwaliteiten en diploma's van het personeel. De inspectie controleert dat allemaal. In de 'eindtermen' legt de Vlaamse overheid vast wat scholen met hun leerlingen moeten bereiken. Scholen moeten een leerplan voorleggen dat bewijst dat ze die eindtermen nastreven.

De vrijheid van scholen blijft groot. De grondwet zegt dat de overheid zich terughoudend moet opstellen en de vrijheid niet te ver mag inperken. Anderzijds vraagt de overheid toch veel van scholen. Leerplannen opstellen en laten goedkeuren voor alle vakken in alle richtingen, bijvoorbeeld, is een hele klus. Scholen verenigen zich daarom in onderwijskoepels of -netten, naargelang de aard van de inrichter van de school.

De meerderheid van de scholen is opgericht door burgers en verenigingen. Die noemen we vrije scholen. De overgrote meerderheid van de vrije scholen zijn katholieke scholen. Dat is het grootste onderwijsnet. Er zijn ook Joodse, protestantse en Islamscholen, en methodescholen zoals de Steiner-, de Freinetscholen.

Daarnaast zijn er scholen opgericht en uitgebaat door overheden: de GO!-scholen van de Vlaamse overheid, en gemeentescholen, stedelijke scholen, provinciale scholen. Die noemen we officiële scholen. De scholen van steden en gemeenten, en die van de provincies hebben ook een eigen koepel.

Leerplicht

Er is in België **leerplicht** van 6 tot 18 jaar.

Tussen 16 en 18 geldt een deeltijdse leerplicht: Vanaf 16 jaar kan men kiezen om voltijds onderwijs te volgen, of om deeltijds te werken en een deeltijds opleidingsprogramma te volgen.

De meeste kinderen lopen al kleuterschool vanaf hun 2,5 jaar. Een beperkt aantal doet dat niet. Die ouders worden dan heel erg aangespoord hun kinderen zeker vanaf 5 jaar regelmatig naar (de kleuter-)school te laten gaan. Kinderen die dat niet doen, mogen niet zomaar aan het eerste leerjaar van de lagere school beginnen.

Kenmerkend voor de terughoudendheid die de grondwet oplegt aan de overheid is dat ze **geen schoolplicht maar leerplicht** oplegt. Ouders zijn niet verplicht hun kinderen naar (een erkende) school te sturen, maar ze moeten wel zorgen dat de kinderen leren, en de juiste dingen leren. Ouders kunnen kiezen voor huisonderwijs (dat ze zelf geven of dat ze thuis laten geven), of ze kunnen hun kinderen naar een niet erkende school laten gaan. Als de kinderen echter niet voldoende vorderingen maken, kunnen ouders verplicht worden ze toch naar een erkende school te laten gaan. De inspectie controleert dat.

Structuur secundair onderwijs

Het begrip 'secundair' of 'middelbaar onderwijs' slaat op meer dan een half miljoen mensen: 440.000 leerlingen, en 75.000 personeelsleden. Het slaat ook op ruim 4 miljard euro, en op theoretisch iets meer dan 1.000 scholen verspreid over de 308 gemeenten van deelstaat Vlaanderen en de 19 gemeenten van het Brussels Gewest. In werkelijkheid zijn er wat minder scholen. De 'ruim 1.000' zijn 'administratieve scholen'; soms behoudt men oude structuren op papier omdat kleinere scholen meer personeel krijgen.

De plaats en de rol van het secundair onderwijs is ingrijpend veranderd toen men dertig jaar geleden de leerplicht verlengd heeft van 14 tot 18 jaar. Sindsdien is het middelbaar onderwijs geen voorrecht meer voor degenen die wat slimmer of wat rijker zijn. De middelbare school is nu de school voor iedereen. Zoals de basisschool dat voordien al was. Het secundair onderwijs is in zekere zin ook basisonderwijs geworden.

De samenleving is zo complex geworden, dat niet al het 'allernoodzakelijkste' kan geleerd zijn op 14 jaar. De leerplicht loopt tot 18 jaar, zodat tot 18 basisvorming gegeven kan worden aan iedereen. Vanaf 16 jaar kan de leerplicht ook deeltijds uitgeoefend worden. Vanaf 16 (of zelfs 15) kan men de voltijdse school vervangen door een stelsel van deeltijds leren en deeltijds werken. Duaal leren, noemt men dat: een deel wordt geleerd in een bedrijf, een deel in de school (deeltijds beroepsonderwijs DBSO) of in een andere instelling zoals Syntra. Die laatste staat niet in het schema bij deze tekst. Recent heeft de Vlaamse overheid beslist dat duaal leren veel meer ontwikkelingskansen te geven. Veel Europese landen doen dat al.

Structuur Secundair Onderwijs

*VJ=voorbereidend jaar op hoger onderwijs

Het secundair onderwijs omvat zes leerjaren, drie graden van twee jaar.

De **eerste graad** is in principe gelijk voor iedereen. Hij moet 'een brede eerste graad' zijn of worden. Er zijn twee uitzonderingen op:

- Het eerste leerjaar B is er voor leerlingen die nog niet alle leerstof uit het lager onderwijs hebben begrepen of verworven. Eens dat wel het geval is, mogen ze overgaan naar de A-stroom. In de praktijk wordt dit nog altijd zelden gerealiseerd. De meesten gaan naar het 'beroepsvoorbereidend jaar' dat enkel naar het beroepsonderwijs leidt.
- De tweede uitzondering is dat veel scholen, zeker in het tweede jaar, al pakketten keuzevakken aanbieden die in feite neerkomen op voorafspiegelingen van de richtingen en onderwijsvormen die in de tweede en derde graad voorkomen. Soms zijn het zelfs al vrij definitieve keuzen. De echte keuze uit richtingen en onderwijsvormen mag in beginsel pas gemaakt worden in de tweede en de derde graad.

De **tweede en derde graad** zijn ingedeeld in vier onderwijsvormen:

- ASO, algemeen secundair onderwijs dat niet voorbereidt op de arbeidsmarkt maar in principe enkel op voortstuderen nadien;
- BSO, beroepssecundair onderwijs dat enkel voorbereidt op de arbeidsmarkt (en dat enkel naar voortstuderen kan leiden voor wie een algemeen vormende zevende jaar volgt);
- Een TSO en KSO, het technisch en het kunstsecundair onderwijs die in beginsel zowel naar de arbeidsmarkt als naar voortstuderen kunnen leiden.

Meer lezen:

www.onderwijskiezer.be/v2/secundair/sec_structuur.php

De **derde graad** bereidt voluit voor op wat geambieerd wordt, de tweede graad doet dit in zachtere mate en laat in principe nog vrij makkelijk overgangen toe.

Het ASO omvat een twintigtal richtingen, het TSO een vijftigtal; het KSO dertien en het BSO meer dan honderdvijftig.

Na het zesde jaar:

Na het zesde jaar ASO en het KSO kan je nog bijzondere voorbereidende jaren volgen die voorbereiden op toelatingsproeven voor het artistiek hoger onderwijs of die de voorkennis wiskunde en wetenschappen opkrikken of die voorbereiden op defensieopleidingen.

Na TSO en KSO kan je SenSe-opleidingen volgen (Secundair na Secundair) die voorbereiden op specifieke beroepen en sectoren op de arbeidsmarkt.

Na het zesde jaar BSO kan je 7de specialisatiejaren volgen, of een jaar algemene vorming dat je dan toch voorbereidt op het hoger onderwijs.

Hiërarchie:

Officieel is er geen hiërarchie tussen de onderwijsvormen en studierichtingen. Feitelijk – in de hoofden van de mensen – bestaat die nog altijd wel. ASO wordt hoger geacht dan TSO en KSO en BSO staat onderaan de ladder. Binnen elke onderwijsvorm bestaat er ook een hiërarchie van richtingen. De hervorming wil dat hiërarchisch denken doorbreken.

Het Buitengewoon Secundair onderwijs (BuSo)

Het BuSo maakt integraal deel uit van het secundair onderwijs. Het is een volwaardig deel van het studieaanbod. Daarover kan geen twijfel bestaan. De modernisering die vandaag op stapel staan, richten zich echter vooral op het gewoon SO, mede omdat het BuSo op dit zelfde ogenblik voor belangrijke veranderingen staat maar dan ingevolge andere veranderingsprocessen. Het gaat daar vooral over het M-decreet dat de regels over wie wordt opgevangen in het gewoon onderwijs en wie in het buitengewoon, verandert.

Het M-decreet

Het M-decreet vertrekt van de vaststelling dat meer en meer leerlingen in het buitengewoon onderwijs terecht komen. Dit staat haaks tegenover het VN-verdrag dat stelt dat inclusie in het gewoon onderwijs voor alle kinderen de norm is. Het decreet is sinds 1 september 2015 officieel in voege en bepaalt hoe het Vlaams onderwijs omgaat met leerlingen die door een beperking, stoornis of handicap niet zomaar de lessen kunnen volgen. 'M' staat voor: 'maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften'.

MEER LEZEN: www.klasse.be/6916/6-krachlijnen-m-decreet

Hoe zien eindtermen eruit?

Kenmerkend voor het Belgisch onderwijs en de vrijheid van onderwijs, is dat de school de centrale actor is. Het is ook de school die de diploma's uitreikt. Dat is verregaand. In de ons omringende landen zijn er centrale examens op het eind van het middelbaar onderwijs, hier niet en beslissen de scholen over de uitreiking van diploma's en getuigschriften. Scholieren en hun ouders kunnen wel een klacht indienen bij een beroepscommissie op school.

De overheid legt ook geen leerplannen op en evenmin lessentabellen (hoeveel uur voor vak X?). Het zijn de scholen die daarover beslissen, al volgen ze meestal wat hun koepel hen voorstelt. Die leerplannen moeten wel ter goedkeuring worden voorgelegd aan de overheid. Daarin schetsen ze voor ieder vak wat ze hoe gaan behandelen in hun lessen.

Sinds eind vorige eeuw zegt de overheid openlijk wat ze verwacht van die leerplannen. Ze zegt niet 'er moet instaan', ze zegt wel wat ze wil dat scholen minimaal bereiken met hun leerlingen. De eindtermen, noemt men dat. Leerplannen zeggen wat leerlingen 'moeten gezien hebben'; eindtermen zeggen wat ze minimaal moeten weten, kennen en kunnen.

Twee woorden zijn van belang: de **eindtermen** zeggen wat een school moet bereikt hebben met haar leerlingen; er zijn echter ook **ontwikkelingsdoelen** en dat zijn zaken die moeten worden nagestreefd maar niet noodzakelijk moeten worden bereikt. Er is ook een nieuw woord in gebruik: **competenties**. Competenties worden gedefinieerd als 'de bekwaamheid om kennis, vaardigheden en attitudes in het handelen op een geïntegreerde wijze aan te wenden voor maatschappelijke activiteiten'.

In het secundair onderwijs zijn er vakoverschrijdende eindtermen die in beginsel voor alle richtingen gelden, en vakgebonden eindtermen. Ze hier afdrukken, zou ons te ver leiden. Ze zijn te raadplegen op: www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs

Als bijlage bij de informatiebrochure vindt u twee voorbeelden. Ze geven een beeld van de huidige eindtermen. Het eerste voorbeeld is de gemeenschappelijke stam van de vakoverschrijdende eindtermen derde graad van zowel ASO, TSO, KSO als BSO. Het tweede zijn de vakgebonden eindtermen 3de graad voor aardrijkskunde.

Wat kost het onderwijs?

Het onderwijsbudget 2015 bedraagt 10,9 miljard euro. Binnen de Vlaamse begroting 2015 van 38,3 miljard is het aandeel van Onderwijs 28%. Het beleidsdomein Onderwijs is daarmee in 2015 nog steeds het grootste beleidsdomein.

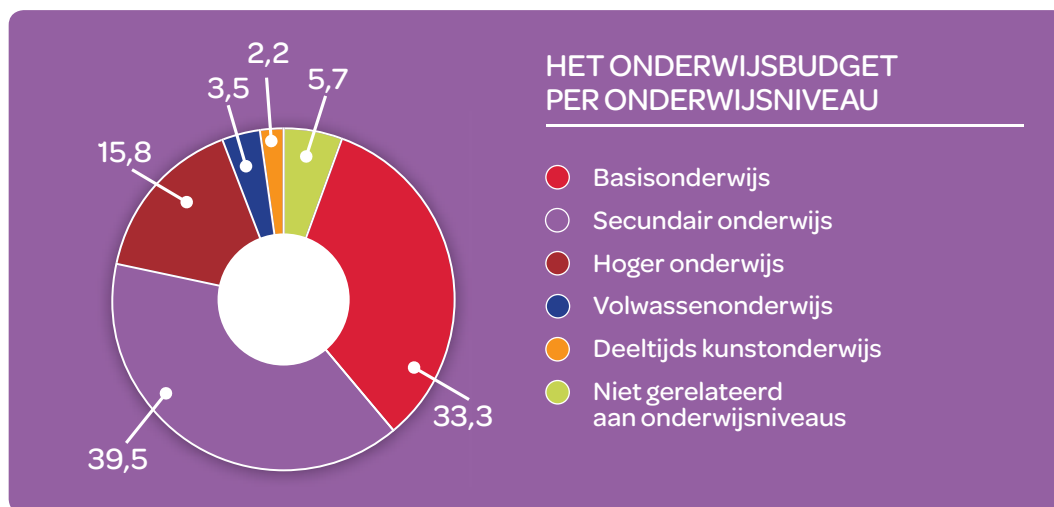
Zowat 40 procent daarvan – iets meer dan 4 miljard - gaat naar het **secundair onderwijs** met zijn 440.000 leerlingen en 75.000 personeelsleden. Aan een gemiddelde leerling en zijn omkadering wordt dus zo'n 9.000 euro per jaar besteed.

Het **basisonderwijs** omvat 700.000 leerlingen - 270.000 kleuters en 430.000 kinderen in de lagere school – en krijgt daarvoor 33 procent van het budget, 3,5 miljard euro (gemiddeld 5.000 per leerling per jaar).

Het **hoger onderwijs** en het universitair onderwijs krijgen voor 260.000 studenten zo'n 16 procent van het budget, 1,7 miljard euro (6.500 euro per student per jaar).

Dan zijn er nog twee andere en moeilijk vergelijkbare vormen van onderwijs: Het **volwassenonderwijs** met 300.000 cursisten dat 3,5 procent van het budget, 370 miljoen euro ontvangt.

Het **deeltijds kunstonderwijs** (Academies Muziek en Beeldende Kunst) waarvan 175.000 jongeren en volwassenen gebruik maken, dat krijgt 2,2 procent van het budget, 230 miljoen euro.

DEEL II Uitdagingen voor het secundair onderwijs

Vragen voor discussie

Is ons secundair onderwijs nog het beste ter wereld? Neen, zo blijkt uit de PISA-studies die hier worden beschreven. We zijn nog bij de beteren, maar gaan stilaan achteruit. Almaar meer landen steken ons voorbij.

Tijd om na te denken over het **functioneren van ons onderwijs**.

Hoe moet je daarover denken? Beginnen bij het begin en dat is vandaag het jaar 2030. Waarom precies 2030? Dat is het jaar waarin de jongeren die in september jongstleden de eerste kleuterklas zijn ingestapt, hun middelbaar onderwijs wellicht beëindigd hebben. Velen van hen zullen nog voortstuderen, maar in principe is dat het begin van de periode waarin ze als zelfstandige volwassenen de wereld en de arbeidswereld kunnen intreden.

Hoe zal die wereld er dan uit zien? In vijftien jaar kan er veel veranderen! Blik eens terug op 2000! De euro was nog niet ingevoerd; we betaalden nog in Belgische franken. Marc Dutroux was al wel opgepakt maar nog niet veroordeeld. De iPhone bestond nog niet. De allereerste elektrische auto – de Prius – was net gearriveerd. De dienstencheques waren echter nog niet uitgevonden. Euthanasie en homohuwelijk waren nog verboden. Het eerste grote dispuut over het dragen van een hoofddoek op school, was nog niet losgebarsten. En 'Nine Eleven' (11 september 2001) had nog niet plaats gehad: de twin towers van het World Trade Center stonden nog overeind.

Hoe zal 2030 zijn? Het onderwijs dat we nu geven, moet jongeren dáárop voorbereiden, niet op vandaag, niet op gisteren of op 1990 of 1950.

2030: **waarop moet ons onderwijs onze jongeren voorbereiden?** Wat moeten ze tegen dan kennen en kunnen? Hoe moeten we hen wapenen om goede studie- en andere keuzes te kunnen maken?

De overheid, descholenschoolnetten, de onderwijsvakbonden, de industrie, pressiegroepen allerhande, en veel andere partijen en groepen hebben plannen daarover uitgewerkt, ze hebben nota's, tegennota's, en resoluties erover opgesteld. Ze verwijzen allen naar wat de ouders willen, want zij vormen in deze discussie het middelpunt. Maar de ouders zijn nog nooit echt intens betrokken geweest bij het debat.

Natuurlijk hebben ouders en ouderverenigingen en –vertegenwoordigers hun zeg mogen doen. Natuurlijk zitten er ook ouders in politieke partijen en kabinetten, in koepels en in vakbonden. Maar het is goed, zo erkent de Vlaamse regering, dat de **oudermeningen en –belangen** ook eens naar boven gespit worden via de methodiek van de burgerpanels. Dat is een wetenschappelijk onderbouwde methodiek die toelaat erg diep op de zaken in te gaan, en heel veel expertise aan te boren zonder dat de experts hun mening mogen opdringen aan de ouders, en die ten slotte ook toelaat, door het intense overleg van de deelnemers gedurende drie weekends, echt afgewogen meningen op te stellen, en realistische voorstellen te doen.

Sterktes en zwaktes van het secundair onderwijs

Georges Monard, voormalig topman van de onderwijsadministratie die nog steeds als gezaghebben de bron wordt beschouwd, maakte een nota voor voormalig minister van onderwijs Frank Vandenbroucke (2004-2009) waarin hij de belangrijkste sterktes en zwaktes van ons secundair onderwijs beschreef¹.

STERKTES

- Hoge deelname aan het onderwijs (iedereen tot 18 jaar!)
- Degelijke persoonsvorming
- Sterke prestaties, internationaal gemeten (Pisa)
- Zorg en begeleiding voor leerlingen met moeilijkheden
- Extra inspanningen voor leerlingen met sociaal zwakkere achtergrond
- Structuur onderwijs biedt mogelijkheden tot differentiatie
- Ruime personeelsomkadering (vergeleken met: andere niveaus en internationaal)
- Grote inzet en gedrevenheid van schoolteams
- 'Evenwicht' tussen centrale sturing en lokale autonomie

ZWAKTES/ VERBETERPUNTEN

- Te veel jongeren verlaten school zonder diploma of getuigschrift
- Geen eensgezindheid over inhoud algemene vorming
- Prestaties: internationaal is onze goede score aan het verzwakken
- Leerlingen hebben meer zorg en begeleiding nodig
- Te veel jongeren schoolmoe en/of weinig gemotiveerd
- Sociale afkomst heeft te veel invloed op schoolkeuzen en schoolprestaties
- Grote verschillen in de beheersing van het Nederlands
- Te weinig mogelijkheden om echt te differentiëren in eerste graad (alleen Latijn voor leerlingen die 'uitdaging nodig hebben')
- Personeelsomkadering is niet transparant (kleine scholen krijgen relatief meer)
- Basisonderwijs differentieert te weinig, zowel voor wie uitdaging nodig heeft als voor wie het moeilijk heeft
- Overstap van Basis- naar Middelbaar onderwijs is te bruusk
- Eerste graad werkt onvoldoende oriënterend,
- Eerste leerjaar B doet niet wat moest: zoveel mogelijk leerlingen naar A helpen.
- Leerlingenaantal in nijverheidstechnisch onderwijs blijft dalen
- Hiërarchie in status studierichtingen leidt naar waternvalstelsysteem en sociale segregatie
- Leren en werken, of 'duaal leren', wordt te weinig gewaardeerd
- Er zijn te veel studierichtingen die vaak te veel op elkaar lijken
- Studie- en beroepskeuzebegeleiding is niet altijd adequaat
- Te veel overzitten, te veel zittenblijvers
- Secundair onderwijs sluit te weinig aan op samenleving: te weinig technologen, economische en financiële kennis te beperkt, kennis moderne vreemde talen onvoldoende, creativiteit en ondernemingszin ondermaats aangemoedigd, idem voor burgerschapscompetenties
- Secundair onderwijs sluit niet altijd aan op hoger onderwijs en arbeidsmarkt
- Scholenlandschap is moeilijk georganiseerd
- Kracht om eigen schoolbeleid te voeren, is vaak te beperkt
- Leerkrachten onvoldoende opgeleid om te differentiëren in de klas
- Uitrusting technische en beroepsopleidingen te beperkt
- School is te veel wereld op zich
- Overheid heeft geen zicht of middelen efficiënt besteed worden

Meer lezen:

http://www.ond.vlaanderen.be/wegwijs/agodi/pdf/hervorming_so/masterplan_hervorming_so.pdf

Bij de beste ter wereld? (Pisa)

Is het Vlaams onderwijs het beste ter wereld? Of is het bij de beste ter wereld?

Dat wordt vaak gezegd. Het heeft alleszins een zeer goede reputatie, in binnen- en buitenland. De vele Nederlanders die naar hier komen voor ons onderwijs, zijn getuigen daarvan.

Zijn er objectieve cijfers die dat staven? Het PISA-programma van de OESO in Parijs - een organisatie van geïndustrialiseerde landen - meet in 70 landen wat het onderwijs bereikt bij 15-jarige jongeren. Het doet dat met drie toetsen: lezen, wiskunde, wetenschappen.

PISA meet uiteraard niet alles. Er is veel meer dan alleen maar taal en wiskunde en wetenschappen. Er staat ook veel meer in de Vlaamse eindtermen dan PISA kan meten. Maar de PISA-toetsen zijn goed doordacht, ze gelden voor honderden miljoenen kinderen en laten toe internationale vergelijkingen te maken.

Wat blijkt? Zie hieronder de tabel met de resultaten van 2012.

Land/ Onderwijssysteem	Lezen	Wiskunde	Wetenschappen
Shangai-China	570	613	580
Singapore	542	573	551
Hong-Kong China	545	561	555
Taipei-China	523	560	523
Korea	536	554	538
Macao-China	509	538	521
Japan	538	536	547
Liechtenstein	516	535	525
Zwitserland	509	531	515
Vlaanderen	518	531	518
Nederland	511	523	522
Estland	516	521	541
Finland	524	519	546
Canada	523	518	525
Polen	518	518	526
Duitsland	508	514	524
Vietnam	508	511	528
Australië	512	504	521
Ierland	523	501	522
Slovenië	481	501	514
Nieuw-Zeeland	512	500	516
Frankrijk	505	495	499
OESO-gemiddelde	496	494	501
Verenigd Koninkrijk	499	494	514
Italië	490	485	494
Spanje	490	484	498
.....			

Voor landen die het significant beter doen dan Vlaanderen, staan de cijfers in een *groene kleur* en voor landen die het significant minder goed doen, in een *rode kleur*. De landen die het minder goed doen, zijn niet allemaal opgenomen.

Meer lezen:

<http://www.pisa.ugent.be/nl/resultaten/vlaamse-publicaties/2012>

Vlaanderen is tiende op zeventig en scoort dus beduidend beter dan gemiddeld; het heeft een goede score voor alle de drie domeinen: lezen, wiskunde, wetenschappen.

Echt bij de besten in de wereld, zijn we niet: een kopgroep van Aziatische landen en onderwijsstelsels scoort veel hoger. Onder de West-Europese stelsels is Vlaanderen top, samen met Zwitserland, Liechtenstein, Nederland, Estland, Finland, Polen, Duitsland; Estland en Finland doen het beter voor wetenschappen.

De Vlaamse scores zakken stilletjes. Voor lezen verloren we 15 punten sinds 2000. Voor wiskunde verloren we 23 punten sinds 2003. Voor wetenschappen 11 punten sinds 2006.

De scores van jongens en meisjes verschillen niet veel. Jongens scoren iets beter voor wiskunde en meisjes voor lezen.

In Vlaanderen zijn er wel opvallend grote verschillen tussen:

- de zwakste en de sterkste leerlingen,
- leerlingen die thuis Nederlands spreken en degenen die daar een andere taal spreken
- leerlingen die een migratie-achtergrond hebben en leerlingen die dat niet hebben
- leerlingen uit een hooggeschoold of goed verdienend gezin en leerlingen met een zwakkere socio-economische achtergrond.

Al deze verschillen hebben te maken met de sociaaleconomische en culturele (etnische) achtergrond van de leerlingen.

De peilingstoetsen

De Vlaamse overheid organiseert geen centrale examens zoals de meeste buurlanden, en laat het uitreiken van diploma's over aan de scholen. Sinds een aantal jaren organiseert ze wel peilingen die via een steekproef nagaan wat leerlingen kennen en kunnen van de eindtermen die de scholen met hen zouden moeten bereiken. Tot nu zijn enkel peilingen gebeurd voor de basisvakken.

Hieronder een vrij willekeurige greep uit de peilingresultaten. Ze worden hier letterlijk weergegeven. Ze zijn niet altijd opwekkend. De resultaten van het basisonderwijs zijn beter dan die van het secundair onderwijs.

NEDERLANDS (LEZEN EN LUISTEREN)

LAGER ONDERWIJS

zeer goede resultaten

- 90% van de leerlingen haalt de eindtermen, 10% niet

ASO, TSO, KSO

zeer goede resultaten

- Eind 3de graad: 83% haalt de eindtermen
  - ASO: 93%,
  - KSO: 75%,
  - TSO: 70%

BSO

slechte resultaten

- Eind 3de graad: 38% voor lezen, 39% voor luisteren

FRANS

LAGER ONDERWIJS

zeer goede resultaten, behalve voor spreken (praktische proef)

- Lezen: 99% van de leerlingen haalt de eindtermen
- Schrijven: 94%
- Luisteren: 88%

1STE GRAAD SECUNDAIR

minder goede resultaten dan lager onderwijs

- Lezen en schrijven: resultaten behoorlijk goed
  - afhankelijk van de eindterm, haalt tussen 66% en 90% de eindtermen
- Luisteren: afhankelijk van de eindterm, haalt tussen 20% en 66% de eindtermen
- Opvallende verschillen tussen basisopties
  - Klassieke talen opvallend beter
- Knik in motivatie voor Frans:
  - leerlingen leren graag Frans in het lager, maar niet meer in het secundair

WISKUNDE

LAGER ONDERWIJS

behoorlijk tot goed

- Afhankelijk van de eindterm, haalt tussen 41% en 90% de eindtermen
- De resultaten zijn verbeterd tegenover vroeger

1STE GRAAD SECUNDAIR

- A-stroom: afhankelijk van de eindterm, haalt tussen 28% en 92% de eindtermen
  - moeilijkst = bewerkingen en rekenen met veeltermen
  - makkelijkst = ruimtemeetkunde
- B-stroom: afhankelijk van de eindterm, haalt tussen 33% en 90% van de leerlingen de ontwikkelingsdoelen
  - moeilijkst = getalinzicht
  - makkelijkst = begrijpen en meten van grootheden

2DE GRAAD SECUNDAIR

niet goed

- Afhankelijk van wiskundedomein: grote verschillen tussen statistiek, algebra, ...
- Afhankelijk van studierichting
  - negatieve uitschieter: 10% van de leerlingen uit Humane wetenschappen haalt de eindtermen

3DE GRAAD SECUNDAIR

teleurstellend

- ASO: 50% van de leerlingen haalt de eindtermen
  - betere resultaten voor exponentiële functies: 78% haalt de eindtermen
  - leerlingen met veel uren wiskunde doen het wel zeer goed
- TSO & KSO: 40% van de leerlingen haalt de eindtermen voor 'functies met tabellen en grafieken' en 'functies met algebra'
  - voor statistiek zijn de resultaten lager: slechts 25% haalt de eindtermen
- BSO: 39% van de leerlingen haalt de (lage!) eindtermen voor rekenen
  - Jongens: 54%, meisjes: 21%

Kansen op de arbeidsmarkt

Een ander criterium om het onderwijs te beoordelen, is: welke kansen geeft het op de arbeidsmarkt. Daar is nog veel verbetering in mogelijk.

Samengevat:

Jongeren die hoger onderwijs gevolgd hebben – en dat is bijna de helft – vinden doorgaans werk, ook degenen die HBO5 (Hoger BeroepsOnderwijs, o.a. opleiding verpleegkunde) gevolgd hebben. De kleine groep studenten die na het behalen van de academische bachelor, niet doorgaat voor een master, is er slechter aan toe dan de professionele bachelors.

Wie zijn middelbaar afmaakt maar niet meer dan dat (ASO3, TSO3, BSO3, KSO3), zit al minder goed op de arbeidsmarkt: 12 tot 17 procent werkloosheid. Deze cijfers gelden ook voor de Leertijd, deeltijds leren en werken bij Syntra (vroegere 'leercontract'). Zowel het deeltijds beroepsonderwijs als BuSo (Buitengewoon Secundair Onderwijs) scoren minder goed.

Binnen die groepen, zijn er echter grote verschillen:

De werkloosheidscijfers van TSO en BSO worden opgetrokken door een beperkt aantal studierichtingen die blijkbaar geen goede aansluiting geven op de arbeidsmarkt; in TSO zijn dat bijvoorbeeld 'Handel' en 'Sociale en technische wetenschappen'. De andere richtingen scoren dus beter dan gemiddeld. Een zevende jaar volgen in TSO en BSO versterkt de positie op de arbeidsmarkt sterk.

Tabel werkloosheid

Nog werkloos na een jaar	
Masters	6,7%
Academische bachelors	12,1%
Professionele bachelors	7,2%
HBO5 (verpleegkundigen)	0,7%
ASO3	12,6%
TSO3	12,0%
BSO3	14,2%
KSO3	17,8%
Leertijd Syntra	13,3%
DBSO	27,4%
BuSo	38,5%
ASO2	15,3%
TSO2	20,3%
BSO2	31,2%
KSO2	23,2%
Max S01	41,7%

Gemiddeld: 12,5% mannen 14,3% vrouwen 10,8%

Bron: VDAB, 2014

Vroegtijdige schoolverlaters

Op de vorige pagina kwamen al de povere werkkansen aan bod van de jongeren die niet de derde maar slechts de tweede of zelfs alleen maar de eerste cyclus van het secundair onderwijs afronden. Hier gaan we nader in op die groep voor wie alarm wordt geslagen en die in het vakjargon de groep van de ongekwalificeerde schoolverlaters of de vroegtijdige schoolverlaters (VSV) wordt genoemd.

Tabel: gekwalificeerde en ongekwalificeerde (VSV) uitstroom uit het secundair onderwijs

2012-2013				
		aantal VSV	aantal gekwalificeerden	% VSV
Voltijds Gewoon Secundair Onderwijs	ASO	583	24.506	2,3%
	BSO	2.373	12.623	15,8%
	KSO	153	1.409	9,8%
	TSO	1.348	19.272	6,5%
	Totaal	4.457	57.810	7,2%
Stelsel Leren en Werken	DBSO	1.731	1.504	53,5%
	Syntra	382	652	36,9%
	Totaal	2.113	2.156	49,5%
Buitengewoon Secundair Onderwijs	OV1	437	0	100,0%
	OV2	421	0	100,0%
	OV3	610	1.175	34,2%
	OV4	23	98	19,0%
	Totaal	1.491	1.273	53,9%
Totaal		8.061	61.239	11,6%

Bron: Departement Onderwijs en Vorming

De tabel is gebaseerd op de loopbaangegevens van alle leerlingen uit het Vlaams secundair onderwijs en de Syntra leertijd. Daarbij gaan we na of de leerling wel of niet de lat behaalt (kwalificatiecriterium: diploma of getuigschrift hoger secundair onderwijs, inclusief eindgetuigschrift dbso en certificaat in de leertijd). Een vroegtijdige schoolverlater (VSV) is een leerling die het onderwijs verlaat zonder de lat te hebben behaald. In de tabel brengen we de uitstroompositie in kaart: dit is de onderwijsvorm en/of onderwijspositie van de leerling op het moment dat hij vroegtijdig de school verlaat of zich kwalificeert. Vermits er in de opleidingsvormen 1 en 2 van het buitengewoon secundair onderwijs geen kwalificaties worden uitgereikt, worden al deze leerlingen bij de ongekwalificeerde uitstroom (VSV) gerekend.

Wat blijkt? 11,6 procent of 8.000 van de 61.000 leerlingen **verlaten het secundair onderwijs op 18 jaar maar zonder een eindkwalificatie** behaald te hebben. Er is sprake van een lichte daling de jongste jaren, maar het zou kunnen dat dit voor een deel door de aanhoudende economische crisis kan verklaard worden. Die heeft immers het besef van het belang van een

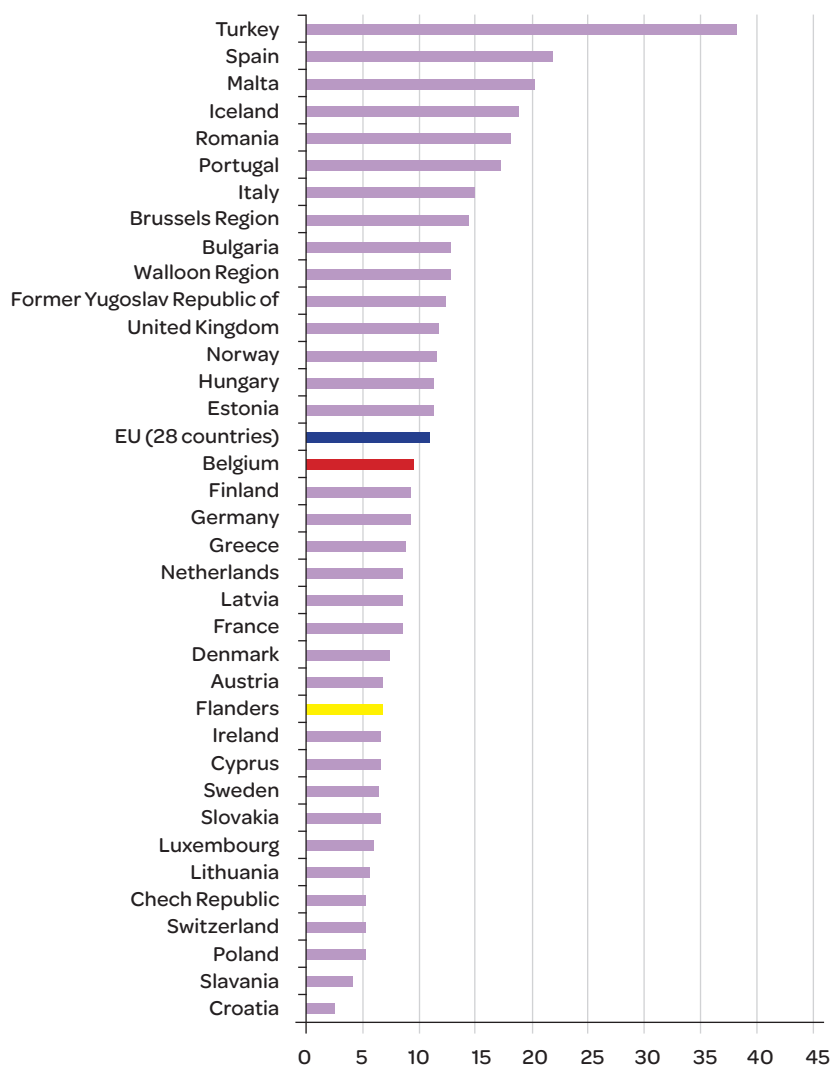
onderwijsdiploma verder aangewakkerd waardoor jongeren langer op de schoolbanken blijven. In het Deeltijds Beroepsonderwijs zijn de cijfers ronduit dramatisch; daar haakt meer dan de helft voortijdig af. De leertijd bij Syntra scoort iets beter; maar dat meer dan een derde afhaakt, is nog altijd slecht. De cijfers van het voltijds beroepsonderwijs zijn ook niet goed, die van het Buitengewoon onderwijs evenmin, al moeten ze enigszins genuanceerd worden.

De oorzaken van vroegtijdig schoolverlaten zijn van tweeërlei aard:

- Problematische schoolloopbanen, schoolmoeheid, verkeerde studiekeuzes, ongunstige sociale of familiale omstandigheden, duwen de jongeren soms uit de school. Het gaat om jongeren die een gebrekkige binding met de school hebben. Hun vroegtijdig schoolverlaten wordt vaak voorafgegaan door spijbelen, zittenblijven en slechte schoolprestaties.
- Soms worden jongeren ook weggetrokken, door de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt. Dat noemt men de 'groenpluk': werkgevers die het langetermijnbelang van jongeren negeren en het vroegtijdig van de schoolbanken plukken in tijden van hoogconjunctuur.

Als men de zaak met Europese ogen bekijkt, is de toestand iets minder dramatisch. In Europa (dat op een andere manier meet) scoort Vlaanderen (gele staaf) beter.

Figuur: Vroegtijdige schoolverlaters volgens Europese indicator (EAK)

Bron: Eurostat

Cijfers op basis van de Enquête naar de Arbeidskrachten. Het aandeel van de 18-24-jarigen dat geen kwalificatie heeft behaald van het niveau ISCED 3 (secundair onderwijs) én geen onderwijs of opleiding meer volgt

Studiekeuze

De **studiekeuzes** die leerlingen samen met hun ouders maken bij **de overgang van basis- naar secundair onderwijs** (de keuze tussen 1ste leerjaar A en B, en de keuze tussen niet-technische en technische keuzevakken in het eerste jaar) leren twee zaken. Ten eerste dat er richtingen aangeboden worden die cognitief meer en minder eisend zijn (men kon ook andere keuzes aanbieden). En ten tweede: dat de minder veeleisende richtingen vooral de cognitief minder begaafde leerlingen aantrekken, maar ook de minder gegoede leerlingen.

Onderzoek leert dat in de eerste plaats gekozen wordt op basis van 'verworven kenmerken' (prestaties in het lager onderwijs, belangstelling voor lezen, ...). Maar toch speelt ook de sociale status een rol. Van de leerlingen met eenzelfde percentage punten in het lager onderwijs, kiezen die uit een lager opgeleid gezin, minder vaak voor Latijn en Moderne Talen. Ouders van bescheiden komaf, kiezen voorzichtiger, luidt het. Ook leerlingen die niet meer met beide ouders samenleven, hebben de neiging iets minder voor de veeleisende richtingen te kiezen.

Welke rol spelen de adviezen die ouders ontvangen?

Leerkrachten (72%), Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB) (44%) en familie en vrienden (33%) zijn de belangrijkste leveranciers van adviezen over die studiekeuze. Lager opgeleide ouders en allochtone ouders zeggen vaker geen advies of informatie te hebben ontvangen en putten meer informatie uit hun familie en vrienden. Zij hebben minder contact met de leerkrachten en CLB'ers.

De prestaties van leerlingen in het basisonderwijs zijn de beste voorspellers van het studieadvies dat leerkrachten dan geven, maar de status van het gezin speelt blijkbaar toch ook een rol. Leerkrachten zeggen dat ze daar geen rekening mee houden (zomin als met het geslacht). De invloed zal dan onrechtstreeks verlopen. Leerkrachten zeggen ook rekening te houden met de studiehouding: de capaciteit om te plannen en zelfstandig te leren, de stiptheid waarmee huiswerk wordt afgewerkt. Er zijn redenen om te vermoeden dat die studiehouding minder goed ontwikkeld is of lijkt bij leerlingen uit minder gegoede gezinnen.

Onderwijs en samenleving in 2030

De kleuters die in september de eerste kleuterklas zijn ingestapt, zullen hun middelbaar onderwijs ten vroegste beëindigen in 2030. En de meerderheid van hen zal dan nog verder studeren, vóór ze de arbeidsmarkt betreden en als zelfstandig levende volwassene in het leven zullen staan.

De school moet hen niet voorbereiden op de wereld zoals hij was in 1950 of nu, maar op de wereld zoals die zal zijn in 2030.

*Hoe zal de samenleving dan zijn? Loopt het hier dan vol robots? Zal de lucht vol drones hangen? Zullen de schone energie en de domotica – de elektronica in huis – helemaal doorgebroken zijn? Rijden we alleen nog met elektrische auto's? En sturen wij nog of rijden die auto's zelf? Worden we allemaal 100 jaar met de ingebouwde gezondheidschips? Winkelen we nog of alleen via de computer en brengt de robot-postbode alles aan huis? Of hoeven we alleen maar onze 3D-printer aan te zetten om zelf te printen wat we nodig hebben? Zullen we de klimaattijdbom kunnen terugdraaien of zijn poolkappen en gletsjers intussen geheel gesmolten? Zorgen orkanen en stormen en overstromingen voor duizenden doden, elke zomer? Zullen er nog tv-uitzendingen zijn waar we op een bepaald uur naar kijken? Of zit iedereen met zijn smartphone op schoot? Bestaan er nog scholen of leren we ook alleen nog via ons smart'je? **Zijn we al geland op Mars?** Is China wereldmacht nr 1 geworden? Zullen onze pogingen om met Vlaanderen een topregio blijven, lukken of zijn we tegen die tijd voorbijgestoken door talloze Aziatische, Zuid-Amerikaanse en Afrikaanse landen en zinkt onze economie stilaan weg en worden we in stilte elk jaar een beetje armer?*

Zoveel vragen. Het antwoord weten we niet. Van veel weten we wel met zekerheid dat het gaat komen, maar niet wanneer. Wat we wel zeker weten is dat de bevolking in 2030 nog diverser en kleurrijker zal zijn dan ze nu is. Ze zal ook nog verder vergrijzen.

De huishoudens zullen verder verkleinen, gezinnen zullen her- en herher-samengesteld worden, en het aantal alleenwonenden zal nog toenemen. Arbeid zal razendsnel verder veranderen. Werken zal veel meer thuis gebeuren, we zullen niet één maar drie, vier of meer loopbanen kennen en meerdere malen opnieuw gaan studeren; een meerderheid zal beroepen uitoefenen die nu nog niet uitgevonden zijn.

Dat zijn allemaal interessante vaststellingen en vragen waarover we enig uitsluitsel zouden moeten hebben voor we kunnen beginnen te spreken over het onderwijs en hoe het zou moeten zijn.

Wat is nodig voor 2030?

Want het onderwijs moet jongeren hoe dan ook voorbereiden op het leven van 2030. Correcter: op het leven na 2030. Welke kennis, welke vaardigheden, welke attitudes, welke competenties zijn dan nodig?

Moet ons onderwijs daar rekening mee houden? Er zijn er die verkondigen van niet. Wat echt waardevol is, wat ze echt moeten kennen en kunnen, staat al vast sinds midden vorige eeuw. En daarmee zullen ze het in 2030 nog wel kunnen doen en in 2080 (als ze op 67 op pensioen gaan) ook nog wel. Het onderwijs is goed zoals het nu is en zoals het gisteren was. Veel moet daaraan niet veranderen, luidt het dan.

Anderen volgen die stelling niet en zijn van mening dat er wel iets moet veranderen, dat het onderwijs zich moet aanpassen, of beter nog, dat het moet voorop lopen. Onderwijs moet jongeren niet voorbereiden op gisteren maar op morgen, zeggen zij. Het moet jongeren bovendien niet voorbereiden op het ondergaan van de toekomst maar op het maken van de toekomst.

Maar hoe moet je dat doen?

Internationaal zijn heel wat organisaties daarmee bezig. De vraag is: 'Wat moet behoren tot de basisvorming voor iedere jongere die het middelbaar onderwijs meegeeft?'. Daarop spitst zich ook onze discussie toe.

Het werk van het Institute for the Future van de University of Phoenix wordt over heel de wereld geciteerd. Zij beschrijven tien toekomstige werkvaardigheden, zie hieronder.

TIEN "FUTURE WORK SKILLS":

- Kritisch denken en zinvolle betekenis geven aan grote hoeveelheden informatie
- Sociale intelligentie
- Innovatief denken
- Omgaan met culturele verschillen; diversiteit als competentie
- Computermatig denken
- Nieuwe media gebruiken
- Transdisciplinairiteit: disciplines & ervaringen samenbrengen om complexe problemen op te lossen
- Denken zoals een ontwerper (design mindset)
- Omgaan met grote hoeveelheden data en prikkels (metacognitie)
- Virtueel samenwerken (tijd- en plaatsafhankelijk)

Meer lezen:

www.iftf.org/futureworkskills

Burgerschapspeiling

Er zijn geen redenen om te juichen over de burgerschapskennis en -attitudes die de Vlaamse jongeren (2de jaar SO) verworven hebben en over hun vertrouwen in de politieke instellingen en hun houding tegenover gendergelijkheid (gelijkheid van man en vrouw).

Dit blijkt uit de ICCS - de International Civic and Citizenship Education Study. Die onderzoekt of en op welke manier jongeren voorbereid zijn en worden op hun rol als burger in de samenleving.

De laatste vergelijkbare cijfers voor Vlaanderen dateren van het schooljaar 2008-2009; toen namen 38 landen deel aan het onderzoek, waarvan zestien West-Europese.

In Vlaanderen namen ongeveer 3.000 leerlingen van het tweede jaar secundair onderwijs uit 151 scholen deel.

De vergelijking van Vlaanderen met de andere deelnemende landen leert ons dat we het in het beste geval gemiddeld, maar eerder niet goed doen. Vlaamse jongeren scoren op of rond het West-Europese gemiddelde voor hun burgerschapskennis, hun vertrouwen in politieke instellingen en hun houding ten aanzien van gendergelijkheid. Vlaamse leerlingen hechten minder dan gemiddeld belang aan fundamentele democratische rechten, ze willen aan etnische minderheidsgroepen minder kansen en rechten geven, en hechten minder belang aan

conventioneel en sociaal georganiseerd burgerschap dan leerlingen in andere Europese landen.

Verder blijken Vlaamse leerlingen zich ook minder goed in staat te achten om een aantal burgerschapsgerelateerde activiteiten uit te voeren, zoals bijvoorbeeld zelf kandidaat zijn bij een schoolverkiezing of een televisiedebat volgen over een omstreden kwestie. Ze verwachten in de toekomst ook minder deel te nemen aan legale protestvormen of aan verkiezingen.

Rondt slecht doen Vlaamse leerlingen het wat betreft hun houding tegenover de rechten van immigranten, hun politieke interesse, hun politiek zelfbeeld, de mate waarin ze over politiek discussiëren met vrienden en familie, hun verwachte politieke participatie als volwassene, hun verwachte participatie als jongere en hun attitudes ten opzichte van het eigen land.

Hier past, meer dan bij andere topics, de opmerking dat men het onderwijs niet als enige 'de schuld' moet geven. Het onderwijs is zeker niet de enige die deze kennis en de goede attitudes moet overdragen. Ook moet gemeld worden dat het vertrouwen in de politieke instellingen in België en Vlaanderen voor heel de bevolking lager ligt dan in vele andere landen. Maar deze gegevens houden wel een grote opdracht in voor het onderwijs dat, met anderen, deze zwakke score moet recht trekken.

MEER LEZEN: www.ond.vlaanderen.be/obpwo/links/iccs
www.klasse.be/archief/politiek-nee-sociaal-engagement-ja/

DE NIEUWE SCHOOL IN 2030

De Vlaamse onderwijsraad (Vlor), het Departement Onderwijs en de Koning Boudewijnstichting maakten al eens een scenario-oefening die een neerslag kreeg in het rapport, [“De nieuwe school in 2030: Hoe maken we leren en werken aantrekkelijk?”](#).

Wij geven hieronder de denkoefening mee als illustratie. Het is een speelse maar realistische ontwerpoefening. Ze vertrekt onder meer van de uitdagende maar realistische stelling dat leven en leren straks niet langer gescheiden zullen zijn.

De nieuwe school in 2030: hoe maken we leren en werken aantrekkelijk?

Hoe zal de school er tegen 2030 uitzien? Blijft de bel rinkelen rond vier uur? Slaan we de schoolpoort dan nog achter ons dicht? Krijg je nog rapporten? Een ploeg creatieve mensen is over deze en veel andere vragen gaan nadenken. Zij hebben een droom van een school...

Leren, zo luidt de droom of het scenario, zal in 2030 niet meer gebeuren in een klassieke school – een klassiek schoolgebouw – maar kinderen, jongeren en volwassenen zullen samen leren in een ‘Learning Park’, een **leerpark**. Ook volwassenen moeten hun leven lang leren. Leven zal bestaan uit voortdurende overgangen van werken en leren, soms gelijktijdig, soms het ene en dan het andere. Dat leren gebeurt niet meer in een vast schoolgebouw, maar op een reeks echte en virtuele plekken in de nabije omgeving van mensen. Het leerpark. Dat is dan een soort basiskamp, een ontmoetingsplek van waaruit je vertrekt naar diverse leeromgevingen en –activiteiten en waar je altijd naar terugkeert. Het is een tweede thuis van de groep van mensen met wie je een deel van je leertraject deelt. De vaste klas waarin identieke jongeren van de ochtend tot de avond identiek hetzelfde doen, is voorbij. Maar er is wel een gemeenschap, een basiskamp, een thuis.

Een leerpark is een leer- en werkomgeving waar men vooral in projecten samenwerkt met allerlei partners: mensen uit bedrijven, uit woonzorgcentra, uit overheidsdiensten; natuurbeheerders, leden van buurtcomités en culturele organisaties ... Leren is geen van-halfnegen-tot-vier-kwestie. Leren en leven in de complexe samenleving van 2030 vallen samen. Het onderscheid tussen ‘binnen’ en ‘buiten’ de school is ook niet relevant.

In 2030 staat een leraar niet meer ‘alleen’ voor de klas. Zijn of haar rol verandert ingrijpend. Reproductie van kennis is niet meer de kern van de zaak. Hij/zij is de trainer die motiveert en ondersteunt, de coach die zowel de groepsgebonden als de gepersonaliseerde leertrajecten van de lerenden begeleidt. Leraars werken samen in een ‘leerteam’ dat ook ouders, bedrijfsmensen en anderen – experts bijvoorbeeld - kan omvatten.

Iedereen is mede-eigenaar van het leerpark: ouders, jongeren, leraars, ondernemers, non-profitorganisaties, staf, vertegenwoordigers van overheden... Daartoe wordt een coöperatieve organisatie opgericht waaraan alle betrokken actoren uit de lokale gemeenschap kunnen deelnemen. Alle betrokkenen zijn ook ‘aandeelhouder’.

In 2030 doet elke leerling/student ertoe. Een leerpark wil bij elk kind/jongere het leerpotentieel aanspreken. Elk kind heeft het recht om de beste versie van zichzelf te worden. De klas wordt een 'leerfamilie' waarmee je een deel van de dag doorbrengt om samen te leren en in groep bepaalde doelen te bereiken. Daarnaast is er tijd om de eigen talenten en passies te ontdekken en te ontwikkelen. Je hebt geen 'leerplan' dat voor iedereen hetzelfde is. Je hebt een eigen leertraject dat deels gelijk loopt met dat van anderen. De diversiteit aan interesses, talenten en passies waarderen, dat is het uitgangspunt in het onderwijs van 2030.

Iedereen is anders en wordt daarin aangemoedigd en erkend. Je kan m.a.w. ook 'punten vergaren' of je leertraject opbouwen door te trainen in de sportclub of te leren programmeren bij de computeracademie of je kook- en baktalenten ontwikkelen bij een meester patissier.

In 2030 gebeurt de beoordeling van leerresultaten ontwikkelings- en groeigericht. Geen uniforme en gestandaardiseerde tests, wel een dynamische evaluatie en feedback door de leerteams. Evalueren om te leren!

In 2030 wordt engagement beloond via een alternatief betalings- en waarderingssysteem: de Edu. Leerbegeleiders kunnen Edus verdienen voor projecten die ze opzetten in partnerschap met andere actoren uit de samenleving, zoals bedrijven of NGO's: het ontwikkelen van een prototype voor een lokale KMO of een samenwerking met een seniorencentrum om wekelijks in overleg met de senioren een activiteitenmiddag te organiseren. Die Edus leveren pedagogische winst op en kunnen door de leerteams opnieuw geïnvesteerd worden in materiaal of diensten die het Learning Park ten goede komen.

Het is een ontwerp oefening. Een droom? Sommigen vinden hem gek. Ze denken dat alles zal of moet blijven zoals het was en is. Anderen zijn er rotsvast van overtuigd dat dit geen gekke droom is. Dit wordt realiteit in 2030. Of vroeger, zeggen ze.

Meer lezen:

www.ond.vlaanderen.be/onderwijs-2030

Wat doet de Vlaamse regering?

De Vlaamse regering heeft al een reeks plannen en beslissingen vastgelegd over het secundair onderwijs. Er is een 'masterplan' overeengekomen. Het regeerakkoord bevat een reeks andere afspraken. Er is een procedure lopend om de eindtermen van het secundair onderwijs opnieuw vast te leggen. Er wordt gewerkt aan de architectuur van het secundair onderwijs en dat houdt ook een rationalisatie van studierichtingen in en een herindeling ervan.

Sommige beslissingen zijn al doorgevoerd en soms zelfs uitgevoerd. Andere worden eerst nog verder uitgewerkt en bestudeerd. De bedoeling van deze raadpleging van ouders is niet die processen te doorkruisen, maar ze te verrijken en de huidige en de toekomstige besluitvormers en 'overleggers' de kans te geven op korte en lange termijn de gedelibereerde visies die ouders hebben op het secundair onderwijs, meer gesystematiseerd in rekening te brengen.

Het is belangrijk om weten wat volgens de regering de belangrijkste doelstellingen zijn. Haar beslissingen daarover vormen een compromis. Dat is te merken in accenten die gelegd worden. Ze vermeldt doorgaans drie hoofddoelstellingen voor haar hervormingen: de prestaties van zowel degenen die moeilijk leren als van de meest gemotiveerden op Europees topniveau brengen; het aantal jongeren dat de school verlaat zonder kwalificatie (diploma of getuigschrift) verminderen; betere studiekeuzes bereiken op het eind van het secundair onderwijs. Die vallen uiteen in 25 subdoelstellingen.

Een hervorming met 25 doelstellingen.

Met haar hervorming streeft de Vlaamse overheid 25 doelstellingen na. Ze discussieerde erg lang hierover en de veelheid van doelstellingen was de basis om een compromis te vinden.

De 25 doelstellingen zijn:	
1	Aanbieden van kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen door te behouden wat goed is en met voldoende gedragen maatregelen te remediëren wat moet verbeterd worden.
2	Ontwikkelen van de nodige kennis, vaardigheden en attitudes om personen te vormen die op een kritische, maatschappijbetrokken, verantwoorde, autonome, creatieve en verdraagzame manier kunnen participeren en bijdragen aan de samenleving
3	De prestaties van alle leerlingen verbeteren door "zwakkere" leerlingen sterker te maken en "sterkere" leerlingen nog sterker te maken.
4	Alle leerlingen en ouders keuzevaardiger maken door ze meer inzicht te geven in de eigen mogelijkheden van de jongere, in de studiemogelijkheden en in de mogelijkheden van de arbeidsmarkt.
5	Ouders en leerlingen vanaf 12-jarige leeftijd mogelijkheden tot een gefaseerde, bewuste en positieve studiekeuze bieden met als doel op 12-jarige leeftijd onherroepelijke en op foute gronden gebaseerde keuzes te vermijden.
6	Een positieve school- en studiekeuze te bekomen op basis van inzicht, interesse en capaciteiten van de leerling, los van sociaaleconomische en sociaal-culturele status.
7	In samenspraak met de arbeidsmarkt een maximale afstemming op de arbeidsmarkt verzekeren qua aanbod, inhoud en uitstroom.
8	De eindtermen van de basisvorming worden ambitieuzer geformuleerd.
9	De eindtermen van het secundair onderwijs moeten aansluiten bij de startcompetenties van het hoger onderwijs en omgekeerd.
10	Meer efficiënte, effectieve en transparante aanwending van de middelen (omkaderings- en werkingsmiddelen) van scholen, clb's en pedagogische begeleidingsdiensten, met als doel de inzet van middelen te optimaliseren.
11	Aanleren van Standaardnederlands als middel/basisvoorwaarde voor een succesvolle school- en arbeidloopbaan en participatie en bijdrage aan onze samenleving.
12	De combinatie van leren en werken – het duaal leren - als een volwaardige leerlijn in het secundair onderwijs opnemen.

13	Opwaarderen en stimuleren van technisch georiënteerd onderwijs
14	Techniek een volwaardige plaats geven in het curriculum.
15	Verbeteren van het integraal zorgbeleid van de scholen.
16	Verhogen van het welbevinden, de betrokkenheid en de motivatie van leerlingen.
17	Maximaal vermijden van zittenblijven.
18	Realiseren van maximale talentontwikkeling bij alle jongeren in de samenleving.
19	Voorkomen van vroegtijdig schoolverlaten en verminderen van de ongekwalificeerde uitstroom, zonder daarbij aan kwaliteit in te boeten.
Om haar hervorming van het secundair onderwijs mogelijk te maken, vond de regering ook zes maatregelen nodig in het basisonderwijs.	
20	Op een eenduidige wijze omgaan met de objectieve maatstaf voor de uitreiking van het getuigschrift basisonderwijs.
21	Verbeteren overgang basisonderwijs-secundair onderwijs
22	Het basisonderwijs moet meer en beter differentiëren, zowel remediërend als uitdagend.
23	De leerlingen en ouders keuzevaardiger maken door ze meer inzicht te geven in de eigen mogelijkheden van de jongeren en de studiemogelijkheden.
24	Verwerven van de kennis van het Standaardnederlands.
25	Doorgedreven aandacht voor techniek en wetenschappen in het basisonderwijs.

Die 25 doelstellingen leiden onder meer naar beslissingen inzake de structuur van het secundair onderwijs, en over sleutelcompetenties en eindtermen. We beschrijven die kort.

Toekomstige structuur van het secundair onderwijs

Om de doelstellingen te bereiken, is enige 'restyling' nodig van dat onderwijs. Er moet gesleuteld worden aan de structuur.

In de eerste graad moeten leerlingen de basisvorming verwerven maar ook ruimte hebben om hun interesses, talenten en competenties beter te kunnen verkennen. In het vakjargon heet dat 'een brede eerste graad' (maar het mag toch ook geen 'te brede' eerste graad worden). Er moet voldoende ruimte komen om sterke leerlingen uit te dagen en leerlingen die dat nodig hebben, extra ondersteuning te geven.

In de tweede en de derde graad wordt het studieaanbod gerationaliseerd. De hiërarchie tussen de onderwijsvormen (ASO>TSO>BSO) wordt weggewerkt. Alle studierichtingen worden ingedeeld in belangstellingsgebieden (bv. talen, zorg, wetenschap en techniek, ...); ze worden dan ingepast in een matrix die ook aangeeft of ze veeleer concreet of abstract zijn en of ze aansluiten op de arbeidsmarkt of op verder studeren.

Men moedigt de vorming van Campusscholen aan (scholen die alle richtingen aanbieden) en van domeinscholen (die bv. alle richtingen van een belangstellingsgebied aanbieden, bv. zorg, of wetenschappen en technologie) maar scholen die toch nog de oude structuur willen behouden ('colleges') mogen dat.

Wie afstudeert in een zuiver arbeidsmarktgerichte studierichting, maar toch wil doorstromen naar het hoger onderwijs, kan dit doen, na het volgen van een bijkomend algemeen vormend jaar.

Competenties en eindtermen

De Regering omschrijft ook wat de doelstellingen zijn van het secundair onderwijs:

- 1) Aanbieden van kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen (SO was vroeger niet voor iedereen).
- 2) Jongeren laten groeien tot persoonlijkheden die op een kritische, maatschappijbetrokken, verantwoorde, autonome, creatieve en verdraagzame manier participeren aan de samenleving.
- 3) Alle leerlingen de sleutelcompetenties (zie verder) bijbrengen om te kunnen functioneren in en bij te dragen aan de samenleving.
- 4) Jonge mensen voorbereiden op de arbeidsmarkt.
- 5) Jonge mensen voorbereiden op vervolgonderwijs voor zij die willen en kunnen verder studeren.

De regering laat op die vijf doelstellingen meteen de 8 Europese sleutelcompetenties aansluiten die elke vorm van secundair onderwijs moet bijbrengen:

- competenties voor communicatie in het Nederlands,
- competenties voor communicatie in vreemde talen,
- wiskundige competenties en competenties in exacte wetenschappen en technologie (STEM)
- digitale competenties,
- leercompetenties,
- sociale en burgerschapscompetenties,
- initiatief- en ondernemerschapcompetenties,
- competenties voor cultureel bewustzijn.

De regering legt niet alleen de 8 sleutelcompetenties voor iedereen vast, ze start ook het proces om alle eindtermen van het middelbaar onderwijs te herdefiniëren. Ze zegt dat het huidige onderscheid tussen vak-eindtermen en vakoverschrijdende eindtermen verdwijnt en dat ze voortaan competenties zal vastleggen. Een **competentie** is de bekwaamheid om kennis, de vaardigheden en de attitudes te integreren in maatschappelijk handelen. Moeilijke woorden om niets? Neen. Die zin overstijgt de conflicten die er waren daarover. Wat wordt hierin gezegd? Kennis is zeker nodig. Maar kennis volstaat niet. Vaardigheden en attitudes zijn ook nodig. Soms liepen er heftige discussies over wat nu het belangrijkste was: kennis of vaardigheden. Beide dus. Maar niet zomaar. Kennis en vaardigheden moeten ook nog in praktijk kunnen worden gebracht. Dat is de betekenis van de ingewikkelde zin. Competenties zullen niet meer vasthangen aan één vak. Het onderscheid vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen verdwijnt. De leerplannenmakers moeten zorgen dat de competenties in hun volheid aan bod komen in de klas.

Uitleiding

Deze brochure bevat enkele bescheiden bouwstenen voor het deliberatief proces om gedurende drie weekends een gedegen mening over de modernisering van het secundair onderwijs op te bouwen.

De Koning Boudewijnstichting en Vlaams minister van Onderwijs, Hilde Crevits, willen graag een goed uitgediscussieerde en afgewogen mening van ouders hebben over de toekomst van het secundair onderwijs. Ze willen het besluitvormingsproces daarover verrijken om verdere lijnen naar de toekomst te kunnen trekken.

Het dossier is niet nieuw. Sinds de eeuwwisseling, het jaar 2000 ongeveer, weerklinkt vanuit vele hoeken de suggestie om het secundair onderwijs eens tegen het licht te houden en het aan te passen aan de nieuwe tijd. Een vorige verandering - die het zogenaamde eenheidstype invoerde - dateert van rond 1990.

De politiek is van bij het begin bereid geweest in te gaan op die suggesties. De toenmalige minister van Onderwijs, Marleen Vanderpoorten, gaf de Koning Boudewijnstichting in 2000 de opdracht met experts die suggesties in een toekomstgericht voorstel uit te werken. Dat resulteerde enkele jaren later in het programma 'Accent op Talent': dynamiseer de scholen en leg de nadruk op het ontwikkelen van talenten, luidde het toen onder meer. Honderden scholen werkten mee via proeftuinen.

Haar opvolger, Frank Vandenbroucke, aanvaardde de voorstellen in dank, en begon de hervorming ook reglementair uit te tekenen. Maar snel vorderde dat werk niet; het was en is een erg omvangrijk en complex werk. Het basiswerkstuk - de nota van Georges Monard - raakte pas klaar op het moment van de regeringswissel. De opvolger van Vandenbroucke, Pascal Smet, bracht het overleg erover op gang met de onderwijswereld en met de politieke wereld, maar dra bleek het erg moeilijk te zijn er overeenstemming over te vinden.

Na lange debatten werd op het eind van de vorige regeerperiode een compromis bereikt: het Masterplan Secundair Onderwijs. Het omvat een lange rij grotere en kleinere maatregelen; die moeten de komende jaren een bijsturing van het secundair onderwijs tot stand brengen. In het regeerakkoord van de jongste Vlaamse regering werden nog aanvullende maatregelen opgenomen.

Met het Masterplan en die aanvullende afspraken als leidraad, moet minister van Onderwijs, Hilde Crevits de modernisering van het secundair onderwijs nu in de gewenste stroomversnelling brengen, ze verder uitwerken en ze uitrollen.

Dat is een werk van lange adem dat ongetwijfeld vele jaren in beslag zal nemen en wellicht ook deze regeerperiode zal overstijgen. Het is een werk dat voortdurende dialoog veronderstelt met het werkveld en de belangrijke stakeholders of belanghebbenden. Tot die laatste groep behoren ook de ouders. Op vele wijzen zijn er al ouders direct en indirect betrokken bij het besluitvormingsproces.

Het ouderpanel dat de Koning Boudewijnstichting organiseert, wil dit aanvullen. Het wil diepe fundamenten leggen waarop de inbreng van de ouders in dit debat de komende jaren kan steunen.

De KBS is van mening dat de expertise van de ouders zoals die zal blijken uit dit ouderpanel, minstens even hoog moet worden ingeschat als de kennis en de meningen van andere experts.

De KBS, als onafhankelijke organisator van dit ouderpanel, garandeert dat het overleg onder de ouders een onbevangen en open proces zal zijn dat alle ruimte laat aan de pluraliteit; de Stichting garandeert dat de eigen meningen van alle deelnemers aan bod kunnen komen en dat open keuzes kunnen worden gemaakt.

De samenleving moet vertrouwen hebben in dit bewust, kritisch en opbouwend burgerschap.

BIJLAGE – VOORBEEDEN EINDTERMEN

Hieronder vindt u twee voorbeelden van eindtermensets. Het zijn twee uitersten. Het eerste voorbeeld, de gemeenschappelijke stam vakoverschrijdende eindtermen (VOET) zijn generiek geschreven. Het tweede voorbeeld, de vakgebonden eindtermen 3de graad voor aardrijkskunde zijn dan weer zeer concreet geschreven. De meeste eindtermensets situeren zich, qua duidelijkheid en concreetheid, daar ergens tussen.

VOORBEELD 1: Gemeenschappelijke stam vakoverschrijdende eindtermen ASO/TSO/BSO/KSO derde graad

Eindtermen	
De leerlingen	
Communicatief vermogen	
1	(De leerlingen) brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;
Creativiteit	
2	kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren;
3	ondernemen zelf stappen om vernieuwingen te realiseren;
Doorzettingsvermogen	
4	blijven, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven;
Empathie	
5	houden rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen;
Esthetische bekwaamheid	
6	kunnen schoonheid ervaren;
7	kunnen schoonheid creëren;
Exploreren	
8	benutten leerkansen in diverse situaties;
Flexibiliteit	
9	zijn bereid zich aan te passen aan wisselende eisen en omstandigheden;
Initiatief	
10	engageren zich spontaan;
Kritisch denken	
11	kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria;
12	zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;
13	kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;
Mediawijsheid	
14	gaan alert om met media;
15	participeren doordacht via de media aan de publieke ruimte;
Open en constructieve houding	
16	houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld;
17	toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;

Respect	
18	gedragen zich respectvol;
Samenwerken	
19	dragen actief bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen;
Verantwoordelijkheid	
20	nemen verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving;
Zelfbeeld	
21	verwerven inzicht in de eigen sterke en zwakke punten;
22	ontwikkelen een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen;
Zelfredzaamheid	
23	doen een beroep op maatschappelijke diensten en instellingen;
24	maken gebruik van de gepaste kanalen om hun vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken;
Zorgvuldigheid	
25	stellen kwaliteitseisen aan hun eigen werk en aan dat van anderen;
Zorgzaamheid	
26	gaan om met verscheidenheid;
27	dragen zorg voor de toekomst van zichzelf en de ander.

Bron: www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs

VOORBEELD 2: Vakgebonden eindtermen Aardrijkskunde 3de graad ASO

Kennis	
De leerlingen kunnen	
1	een verscheidenheid aan ruimtelijke wetenschappen verbinden met allerlei beroepen en onderzoeksdomeinen.
2	met een voorbeeld aantonen dat een afbeelding of kaart een gecodeerde voorstelling is van de werkelijkheid.
3	met een toepassing van GIS de betekenis ervan voor de samenleving illustreren.
4	bewegingen in het zonnestelsel en gevolgen ervan op aarde aangeven.
5	met een toepassing uit het ruimteonderzoek, het maatschappelijk nut ervan illustreren.
6	weer en klimaat in verband brengen met opbouw van en met processen in de atmosfeer.
7	de invloed van menselijke activiteiten op het milieu zoals: broeikaseffect, natuurrampen, zure regen, waterbeheersing, bodemdegradatie en -verbetering met voorbeelden illustreren.
8	de geofysische opbouw van de aarde en de platentektoniek beschrijven en gevolgen ervan zoals: de ligging van oceanen en continenten, vulkanisme en aardbevingen en bepaalde klimaatsveranderingen verklaren.
9	eenvoudige reliëfvormen op een samenhangende manier in verband brengen met lithologische kenmerken, geologische structuren en geomorfologische processen.
10	productie en consumptie van voedsel en hulpbronnen in relatie brengen met demografische evolutie en welvaartsniveau in het kader van een duurzame ontwikkeling.
11	zowel verschuivingen van industrie of tertiaire activiteiten als demografische migraties met voorbeelden illustreren en dit in verband brengen met sociaal-economische of politieke factoren.
12	stad, platteland, verstedelijking en mobiliteit morfologisch en functioneel typeren en verklaren.
13	met voorbeelden het belang van instrumenten van ruimtelijke planning en van milieubeleid toelichten.
14	met voorbeelden de erfgoed- of natuurwaarde van landschapselementen uit het verleden omschrijven en hun huidig belang duiden.
15	het belang duiden van natuurlijke en sociaal-economische componenten voor de ruimtelijke planning.

Vaardigheden	
De leerlingen kunnen	
16	aardrijkskundige gegevens opzoeken, ordenen en op een eenvoudige manier verwerken, gebruik makend van beschikbare, hedendaagse informatiebronnen en -technieken.
17	een kaartvoorstelling kiezen in functie van het gebruik.
18	een standplaats op aarde bepalen door middel van beschikbare, hedendaagse technieken en methodes.
19	het ontstaan en de structuur van het heelal samenhangend verwoorden aan de hand van een aantal astronomische begrippen.
20	een West-Europese weerkaart lezen.
21	een weersituatie inschatten door rekening te houden met weerkaarten en -berichten.
22	een klimaat interpreteren aan de hand van temperatuur, neerslag en algemene luchtcirculatie.
23	belangrijke geologische gebeurtenissen, klimaatsveranderingen en de biologische evolutie situeren op een geologische tijdschaal.
24	vereenvoudigde geologische kaarten en bodemkaarten lezen.
25	een landschap analyseren, de elementen ordenen tot een structuur en hieruit de eigenheid van het landschap bepalen.
26	voorstellen aanbrenge voor het ruimtegebruik in het kader van duurzame ontwikkeling.

Attitudes	
De leerlingen:	
27*	zijn kritisch tegenover aangeboden informatie zoals die m.b.t. ontwikkelings-, welvaarts- en milieuproblemen.
28*	zien mogelijkheden om op een positieve manier te participeren in beleidsbeslissingen inzake milieubeleid en ruimtelijke ordening.
29*	zijn bereid om lokale problemen van milieu en samenleving in een globale context te plaatsen.
30*	hebben aandacht voor de waarde van natuurlijke en culturele landschappen.
31*	zijn zich bewust van de plaats van de mens in het heelal.

* Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid in de kantlijn.

Meer lezen:

www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs

